

productie veroorzaakten, werd aan het publiek geen voorlichting gegeven; die voorlichting zou, zo vreesde het *Reichskommissariat*, de anti-Duitse stemming aanwakkeren en van de gepubliceerde gegevens zouden Radio Oranje en de *BBC* een nuttig gebruik maken – het gevolg was dat onder de burgerij die de rantsoenen zag dalen, de neiging versterkt werd om geloof te hechten aan de simpelste hypothese: 'De Moffen pikken alles in.' Die veronderstelling nam ook eventuele gewetensbezwaren tegen de zwarte handel weg. 'Wat we zelf kopen', zo redeneerde men, 'gaat in elk geval niet naar de Moffen toe.'

Gelijk al gezegd: met uitzondering van de groente en het fruit¹ had Duitsland de Nederlandse agrarische productie niet uitgesproken nodig. Per hoofd van de bevolking produceerde Duitsland bijvoorbeeld bijna anderhalf maal zoveel aardappelen en bijna tweemaal zoveel graan als Nederland. In Duitsland waren de levensmiddelenrantsoenen dan ook van '41 af hoger dan in Nederland. Desondanks moesten de in ons land gelegerde Duitse militaire en semi-militaire eenheden (*Wehrmacht*, *Waffen-SS*, *Ordnungspolizei*), behalve wat het broodgraan betrof, volledig door Nederland gevoed worden; zij hadden prioriteit en waren, schreef von der Wense begin '43 aan Seyss-Inquart, 'bisher in vollem Umfange und pünktlich aus der niederländischen Erzeugung beliefert und versorgt worden.'² Daar kwam, aldus onze indruk, later geen wijziging in. Hoeveel Duitse militairen in Nederland aanwezig waren, werd uiteraard aan het rijksbureau van Louwes nimmer meegegeeld; men wist daar evenmin, hoe hoog de rantsoenen waren welke die militairen kregen. Men ontving eenvoudig de mededeling, hoeveel in een bepaalde periode geleverd moest worden en het was dan taak van de hoofdbedrijfs- en bedrijfsschappen (eerst dus van de landbouwcentrales), er voor te zorgen dat de leveranties plaatsvonden.³

¹ De groente-import uit Nederland vulde de Duitse groente-oogst met ca. 6% aan. Een overeenkomstig cijfer voor het fruit is niet bekend. ² Brief, 22 jan. 1943, van de *Hauptabteilung Ernährung und Landwirtschaft* aan Seyss-Inquart (*FiWi*, *HA EuL*, D 10/8). ³ Wat het bier betrof, werd aan het Centraal Brouwerij-Kantoor wél opgegeven, naar welke delen des lands bepaalde aantallen vaten gestuurd moesten worden. Volgens mr. D. U. Stikker, directeur van Heinekens Bierbrouwerij, bedroegen die leveranties 'nooit meer dan 8% van de totale omzet'. (D. U. Stikker: *Memoires* (1966), p. 27.) De gegevens over de regionale verdeling werden door hem aan een spionage-organisatie toegespeeld die ze naar Londen zond. Wij vermelden in dit verband dat de bierproductie tijdens de bezetting aanzienlijk steeg, nl. tot 165% (1943) van het vooroorlogse peil. De kwaliteit van het bier daalde. Wij nemen aan dat de vergrote consumptie samengehangen heeft met het feit dat gedistilleerd steeds moeilijker te verkrijgen was.